

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 20 (33)

Суми – 2020

54. *Phinikaridou v. Cyprus*, App. No. 23890/02, Judgment of 20 December 2007
55. *Gotkin v. Miller*, 514 F.2d 125 (1975)
56. *In Re D (Infants)*, [1970] 1 W.L.R. 599
57. *Deistung v. South West Metropolitan Regional Hospital Board*, [1974] 1 W.L.R. 213
58. *McIvor v. Southern Health & Social Service Board*, [1978] 1 W.L.R. 757
59. *Gaskin v. Liverpool City Council*, [1980] 1 W.L.R. 1549 [1979 G. 2754]
60. *Church of Scientology v. DHSS*, [1979] 1 W.L.R. 723.
61. *Ex parte Martin*, [1995] 1 W.L.R. 110
62. *Hoyt v. Cornwall Hospital*, 169 Misc. 361 (N.Y. 1938)
63. *In re Weiss*, 147 N.Y.S 2d. 455 (1955)
64. *Cannell v. Medical & Surgical Clinic S.C.*, 315 N.E.2d 278 (1974)
65. *Rabens v. Jackson Park Hospital Foundation*, 40 Ill.App.3d 113; 351 N.E.2d 276 (1976)
66. *Clay v. Little Co. of Mary Hospital*, 277 Ill.App.3d 175; 213 Ill.Dec. 866; 660 N.E.2d 123 (1995)
67. *N.Y. City Council v. Goldwater*, 31 N.Y.2d 31 (1940)
68. *In Re June 1979 Allegheny County Grand Jury Investigation*, 415 A.2d 73 (1979-1980)
69. *Perrin v. Rodriguez*, 153 So. 555 (La. Ct. App. 1934)
70. *Guy v. Schuldt*, 256 Ind. 101 (1956)
71. *Emmet v. Eastern Dispensary and Casualty Hospital*, 396 F. 2d 931 (D.C. Cir. 1967)
72. *Cannell v. Medical and Surgical Clinic*, 315 N.E.2d 278 (Il. Ct. App. 1974); 21 Ill. App. 3d 383 (1974)
73. *AG Neunkirchen*, 28.10.1991, 5 C 648/91
74. Див. *Bernardo ... c. Santa Casa da Misericordia de Lisboa*, Acordao do Tribunal Central Administrativo, 31.01.2018, Processo 353/17.BESNT
75. *Alessandro Moli v. Commission of European Communities*, Case 121/76, Judgment of 27.10.1977, [1977] ECR 1972
76. *Emma Mollet v. Commission of European Communities*, Case 75/77, Judgment of 13 April 1978, [1978] ECR 898
77. *Miss M. v. European Commission*, Judgment of 10 June 1980, Case No. 155/78 [1980] ECR 1798
78. *Sunday Times v. United Kindgom*, App. No. 6538/74, Judgment of 26 April 1979
79. *Tolstoy Miloslavsky v. United Kindgom*, App. No. 18139/91, Judgment of 13 July 1995
80. *LG Limburg*, 17.01.1979 – 3 S 244/78
81. *OLG Karlsruhe*, 36.03.2007 – 2Ws 322/06
82. *OLG Hamm*, 23.02.2012 – 1 Vollz (Ws), 653/11
83. *In Re B*, 482 Pa. 471; 394 A. 2d 419 (1978)
84. *Ceasar v. Mountanos*, 564 F2d. 1064 (1978).

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i20.p159>

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Нагорна Вікторія Олегівна,
*Інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Науковий керівник:
Невара Лілія Михайлівна,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства,
Національний авіаційний університет*

Стаття присвячена поетапному розвитку міжнародно-правового регулювання у сфері захисту прав національних меншин від Вестфальської системи міжнародних відносин до сьогодення. Прагнення груп, що не відносяться до домінуючої частини населення, зберегти свої культурні, релігійні або етнічні особливості проявилось одночасно з виникненням національних держав у XVII столітті. Тим не менше, з того часу міжнародна спільнота так і не досягла консенсусу з приводу змісту поняття «меншина»: єдиного підходу до цього питання не було вироблено ні в міжнародних нормативно-правових актах, ні в правовій доктрині, ні в судовій практиці.

Інституційного характеру на універсальному рівні захист прав меншин в міжнародному праві набув лише під час функціонування Ліги Націй. Сформовані процедури реалізації та контролю за дотриманням прав меншин в рамках Ліги Націй були досить детально розробленими і передбачали ефективні заходи колективної безпеки при вирішенні міжнародних суперечок і проблем, що виникали у зв'язку із захистом прав меншин. Однак, ця система мала і цілу низку істотних недоліків, які були згодом враховані при створенні механізмів захисту прав меншин в рамках Організації Об'єднаних Націй.

При огляді міжнародно-правових актів після 1945 р. слід підкреслити загальну тенденцію, яка полягає у наявності значного масиву документів у цій сфері, більшість з яких є рекомендаційними і носить досить загальний характер. Це пояснюється тим, що питання меншин – чутлива сфера суспільних відносин, до якої держави не охоче пускають міжнародне право.

Рамкова конвенція Ради Європи про захист прав національних меншин 1995 р. стала першим юридично обов'язковим нормативно-правовим актом, присвяченим захисту прав меншин взагалі, в чому полягає її фундаментальне значення.

Відсутність в каталозі прав Європейської конвенції з прав людини 1950 р. норм, безпосередньо спрямованих на захист національних меншин, не може не впливати на ефективність застосування національними меншинами механізму Європейського суду. Однак, зв'язок між порушеннями прав людини та прав меншин дозволяє представникам останніх боротись за відновлення захищених Європейською конвенцією індивідуальних прав людини, що, безсумнівно, зіграє

позитивну роль в контексті захисту колективних прав меншин.

Ключові слова: національні меншини, періодизація, універсальна система захисту прав людини, Рамкова конвенція про захист національних меншин, ЄСПЛ.

Nahorna V.O. Formation and Development of National Minority Rights Protection in International Law. The article focuses on the evolutionary development of international legal regulation in the field of protection of the national minority rights from the Westphalian system of international relations to the present.

The aspiration of non-dominant groups to preserve their cultural, religious or ethnic background was manifested simultaneously with the emergence of nation-states in the seventeenth century. However, since then, the international community has not reached consensus on the content of the concept of minority: a unified approach to the issue has not been elaborated in either international legal acts, law doctrine or judicial practice.

At the universal level, the protection of minority rights in international law was institutionalized only during the functioning of the League of Nations. The established procedures for the implementation and control over the observance of minority rights within the League of Nations were elaborated in sufficient detail and provided for effective collective security measures to resolve international disputes and problems arising in connection with the protection of minority rights. Indeed, this system also had a number of significant shortcomings that were subsequently taken into account when establishing mechanisms for the protection of minority rights within the United Nations.

In reviewing international legal acts after 1945, the following general tendency should be emphasized. It concerns the adoption of a large array of documents in this field, most of which are advisory and general in nature. This is explained by the fact that minority issues are a sensitive area of public relations, and states are reluctant to make this sphere regulated by international law.

The Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995) became the first legally binding legislative act on the protection of minorities in general, and this fact makes it fundamentally important.

The absence of the norms directly aimed at the protection of national minorities in the catalogue of rights guaranteed by the European Convention on Human Rights (1950) cannot but affects the efficient application of the mechanism of the European Court by national minorities. However, the link between human rights violations and minority rights allows the latter to fight for the restoration of individual human rights protected by the European Convention, which undoubtedly plays a positive role in the context of the protection of collective minority rights.

Key words: national minorities, periodization, universal system for the protection of human rights, Framework Convention for the Protection of National Minorities, ECHR.

Вступ. Коло питань, пов'язаних з міжнародно-правовим захистом національних меншин, є однією зі складних проблем сучасного міжнародного права та міждержавних відносин. Незважаючи на те, що мова йде про меншини в межах окремих держав, дана проблема має глобальний характер та особливо актуальна з огляду на те, що більшість країн світу мають поліетнічний склад населення, а тому потребує особливої уваги.

Національні меншини істотно обмежені в можливостях здійснення впливу на політику своїх держав, як фактично, так і на законодавчому рівні, чим і пояснюється необхідність міжнародно-правового регулювання. До того ж, конфлікти в різних регіонах світу, як в умовах сьогодення, так і в історичній ретроспективі, нерідко в тій чи іншій

мірі обумовлені нехтуванням правами меншин або їх порушенням.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню інституту захисту меншин присвячено значний масив як зарубіжної, так і вітчизняної наукової літератури. Питання меншин зачіпаються, зокрема, в працях таких зарубіжних вчених-юристів як М. Вальцер, Ф. Гекман, Ж. Дешен, Ф. Капоторте. Серед українських фахівців проблеми прав національних меншин, в тому числі в міжнародній площині, досліджували М. Буроменский, І. Кресіна, В. Мицик, П. Рабінович, Ю. Шемшученко та інші.

Метою статті є висвітлення генези міжнародно-правового регулювання захисту прав національних меншин від початку становлення національних

держав у XVII столітті до сучасності як на універсальному, так і на регіональному рівнях, визначення основних проблемних аспектів, переваг та недоліків на кожному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «меншина» продовжує носити контроверсійний характер у теорії міжнародного права, тому наразі узгодженого визначення того, які групи є меншинами як на універсальному, так і на регіональному рівні досі не існує [1, с. 280]. Нерідко підкреслюється, що існування меншини є питанням факту і що будь-яке визначення повинно включати в себе як об'єктивні фактори (як-то наявність етнічної, мовної або релігійної спільності), так і суб'єктивні чинники (в тому числі ідентифікацію індивідами себе як членів меншини) [2, с. 2].

Складність узгодження загальноприйнятого визначення перш за все полягає у різноманітності ситуацій та обставин, у яких живуть меншини. Так, одні з них проживають компактно у чітко визначених районах, окремо від домінуючої частини населення; інші ж розосереджені по всій території країни. У деяких меншин існує міцне усвідомлення їхньої колективної ідентичності і письмова історія; у інших зберігається лише фрагментарне уявлення про їхнє спільне коріння [3, с. 123].

Плюс до того, термін, що вживається для позначення кола осіб, які мають відмінні етнічні, релігійні та мовні особливості у національному праві та офіційних документах різних країн має різну назву та зміст. [1, с. 231-232]. Так, наприклад, законодавство Австрії використовує термін «національні меншини», Конституція Іспанії вживає слово «національності», Італії – «мовні меншини»; у конституційному акті Швеції 1974 р. розрізняються «етнічні, релігійні або мовні меншини»; у законі КНР «Про національну районну автономію» йдеться про «народи різних національностей»; Декларація прав національностей України 1991 р. згадує терміни «народи» і «національні групи» тощо [3, с. 123].

У системі Організації Об'єднаних Націй під терміном «меншина» зазвичай розуміються, відповідно до статті 1 Декларації Організації Об'єднаних Націй про права меншин, прийнятої резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН у 1992 р., «самобутні національні або етнічні, культурні, релігійні та мовні групи», і передбачений обов'язок держав охороняти їх існування [4].

Вагому роль при спробах дати дефініцію меншинам відіграє доктрина. Згідно з визначенням, сформульованим у 1977 р. Спеціальним доповідачем Підкомісії Організації Об'єднаних

Націй із запобігання дискримінації та захисту меншин Франческо Капоторте, меншина являє собою групу, що є меншою чисельно у порівнянні з іншою частиною населення держави і яка не займає домінуючого положення; члени якої, будучи громадянами держави, мають етнічні, релігійні або мовні особливості, відмінні від особливостей іншої частини населення, і виявляють, хоча б і імпліцитно, почуття солідарності, спрямоване на збереження їх культури, традицій, релігії або мови [5]. Деякі автори називають цю дефініцію класичною [6].

Іншим часто цитованим визначенням поняття «меншина» є визначення канадського юриста Жюля Дешена, також представлене у Підкомісії із запобігання дискримінації та захисту меншин Комісії з прав людини ООН, згідно з яким меншина визначалась як «група громадян однієї держави, яка є чисельно меншою і знаходиться у невідомому положенні у цій державі, володіє етнічними, релігійними або мовними характеристиками, що відрізняються від тих, які має більшість населення; члени цієї групи мають почуття солідарності один з одним, мотивовані, нехай навіть і непрямо, колективним бажанням зберегти себе як група, і чиєю метою є досягнення фактичної і юридичної рівності з більшістю» [7].

Історія визнання прав меншин нараховує приблизно 400-річну історію і бере свій початок від охорони прав релігійних меншин, спроби якої було зроблено ще в XVI ст. в епоху Реформації. Разом з тим, фахівці з історії міжнародного права зазвичай підкреслюють, що саме «система міжнародного захисту меншин» була створена вже після Першої світової війни в рамках Ліги Націй як невід'ємна частина Версальської системи [8, с. 9].

На основі пропозицій науковців щодо періодизації досліджуваного явища з теоретичного й практичного погляду найбільш доцільне виокремлення трьох його найважливіших етапів. На універсальному рівні варто розрізняти наступні:

1) середина XVII ст. - початок XX ст. – ранній період несистематичного захисту меншин, у першу чергу релігійних і мовних, завдяки включенню до певних міжнародних договорів окремих положень про окремі їхні права;

2) 1919-1939 (1946) рр. – період утвердження міжнародно-правового захисту меншин як груп осіб у рамках Ліги Націй та за її сприяння, заснованого на спеціальних міжнародних угодах, спеціальних пунктах у міжнародних угодах або односторонніх актах держав про їх правовий статус;

3) з 1945 р. – створення універсальної системи захисту прав осіб, які належать до меншин, на рівні ООН.

На регіональному рівні найважливішим етапом розвитку правового статусу і захисту національних меншин стало створення (з середини ХХ ст.) сучасної системи захисту національних меншин в Європі в рамках регіональних міжнародних європейських організацій та двосторонніх міжнародних угод [9, с. 64-65].

Таким чином, умовно перший етап бере початок від першої загальноєвропейської війни. І одними із основоположних договорів, які стосувалися регулювання статусу меншин є Оснабрюцький і Мюнстерський договори 1648 р., укладені в рамках Вестфальського миру, який знаменував собою закінчення Тридцятилітньої війни (1618-1648 рр.) [8, с. 9-10].

Зміст цього етапу у розвитку міжнародного права, що регулює положення меншин, можна охарактеризувати наступним чином.

По-перше, розвиток прав меншин з точки зору їх змісту повторював етапи розвитку індивідуальних прав: розпочався з охорони прав релігійних меншин, потім поширився на мовні, національні та етнічні меншини.

По-друге, в організаційному відношенні охорона прав меншин, що існувала спочатку у вигляді двосторонніх угод (частіше – окремі пункти мирних договорів), еволюціонувала до багатосторонніх угод, а потім і до виникнення системи спеціальних договорів між окремими державами і міжнародним співтовариством під егідою Ліги Націй (вже на наступному етапі розвитку системи охорони прав меншин).

По-третє, відбувається розширення обсягу прав, які регулюються нормами міжнародного права: поряд з правом сповідувати власну релігію в договори все частіше включаються права, що гарантують розвиток рідної мови, культури, деякі права в галузі економіки, судочинства тощо [10].

Що стосується другого етапу – періоду Ліги Націй, то проблеми захисту меншин і надання їм особливих прав і гарантій порушувалися представниками різних держав при виробленні Статуту даної організації. Однак, в Статут не ввійшли ані принцип національної, расової або релігійної рівності, ані положення про захист національних меншин. Як відомо, проекти статей, що стосуються національних меншин, містилися в проектах Статуту Ліги Націй, але державам так і не вдалося досягти компромісу з цих питань. У якості однієї з найбільш характерних рис даного етапу слід зазначити перенесення центру уваги з прав релігійних на права національних і мовних меншин [11].

Позитивним моментом діяльності Ліги Націй в області захисту меншин є створення спеціальних міжнародних органів з контролю за дотриманням

договірних зобов'язань держав-членів, що стосуються захисту меншин. Цілий ряд моментів міжнародно-правового регулювання положення меншин оформився в документах Ліги і був згодом розвинений і закріплений у сучасних міжнародних актах. До них відносяться: національна рівноправність громадян держави; користування ними однаковими громадянськими і політичними правами незалежно від раси, мови або релігії (принципи запобігання дискримінації); гарантії використання рідної мови в судах; відсутність державних обмежень незалежно від встановленої офіційної мови щодо вільного використання будь-якої мови у приватних або торгових відносинах, у релігії, пресі, публічних виступах.

Меншинам на рівні з іншими групами населення гарантувалося однакове право створювати, вести і контролювати за свій рахунок благодійні, релігійні та громадські установи, школи та інші виховні заклади, з правом користуватися в них своєю рідною мовою і вільно сповідувати в них свою релігію. В окремих випадках розглядалися питання адміністративної автономії і самоврядування [10].

Разом з тим міжнародна система захисту меншин, яка існувала в рамках Ліги Націй, мала ряд серйозних недоліків. Головний з них – відсутність у міжнародному праві розглянутого періоду основоположного принципу права народів на самовизначення. По суті, заперечувалося і колективне право національних меншин, оскільки у всіх міжнародних актах передбачався захист не групи, а індивідів, пов'язаних національним походженням. Крім того, захист меншин поширювався лише на держав-членів Ліги, тобто не носив універсального характеру; обсяг прав національних меншин був незначний, а самі національні меншини, на які поширювалися договори, були позбавлені прав подачі петицій до Ліги (лише члени Ради Ліги мали таке право, причому подача петиції не зобов'язувала Раду розглядати її в обов'язковому порядку, але мала інформаційний характер).

Процедури контролю за дотриманням договірних зобов'язань носили недосконалий характер: органи Ліги для збору інформації про становище меншин зверталися до урядів, а представники меншин не могли звертатися до цих органів без згоди своїх урядів; національні меншини не мали права виступати стороною при розгляді їх петицій в Раді Ліги [12].

Слід також зазначити, що глобальна система охорони меншин в цей період не вичерпувалася діяльністю Ліги Націй – за її межами діяло понад двадцять двосторонніх договорів, за умовами яких сусідні країни брали на себе взаємні зобов'язання щодо охорони прав меншин [8].

Третім етапом у розвитку системи захисту меншин є діяльність ООН та її спеціального органу – Підкомісії із запобігання дискримінації і захисту меншин (у 1999 р. цей орган було перейменовано у Підкомісію щодо заохочення і захисту прав людини, в 2006 ліквідовано разом із Комісією з прав людини).

При розробці Статуту ООН більшість урядів висловилися на користь розгляду проблем захисту прав меншин в контексті загальних проблем захисту прав людини. Відбулося це через в деякій мірі негативне ставлення держав до проблем меншин, а також з причини, що багато країн-членів Ліги Націй не мали на своїх територіях спеціального режиму захисту меншин. Іншими словами, на першому етапі діяльності ООН взяв гору індивідуалістичний підхід, відповідно до якого вважалося, що права меншин забезпечуються гарантуванням і захистом прав «осіб, що належать до меншин» [13].

Всі ці обставини зумовили відсутність у тексті Статуту ООН згадок про права меншин. Разом з тим, Статут містить ряд загально визначених принципів міжнародного права, що мають безпосереднє відношення до регулювання міжнародних відносин а, отже, і до проблем меншин.

Так, вже в Преамбулі Статуту міститься твердження, що народи Об'єднаних Націй сповнені рішучості «знову затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй...». Серед цілей, які переслідує ООН, у статті 1 Статуту міститься наступна: «Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів...». Цей принцип згадується і в статті 55, у якій він розглядається у якості основи міжнародного економічного і соціального співробітництва [13].

У грудні 1948 р. члени ООН у спеціальній резолюції про долю меншин відзначили, що універсальний характер Декларації прав людини також не дозволяє включити в її текст спеціальні статті щодо проблеми меншин, оскільки складно знайти єдине рішення для такої складної проблеми, що має особливі аспекти в кожній державі.

Однак, вони все ж визнали за необхідне підкреслити, що ООН «не може залишатися байдужою до долі меншин» і дали доручення Підкомісії із запобігання дискримінації та захисту меншин Комісії з прав людини ретельно вивчити дану проблему з тією метою, щоб Об'єднані Нації змогли «вжити ефективних заходів для захисту національних, релігійних або мовних меншин» [10].

Відповідно до цієї резолюції в Економічну і соціальну раду ООН були передані тексти делегацій Данії, СРСР та Югославії з даного питання. На цій же сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього, що забезпечує право на існування «національних, етнічних, расових або релігійних груп» [8].

Крім того, думка про те, що гарантії основних прав людини автоматично забезпечать і колективні права меншин, була визнана помилковою, тому в Міжнародний пакт про громадянські і політичні права була включена спеціальна стаття про меншини: «У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено у праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою». Робота над принципами, викладеними у наведеному тексті ст. 27 Пакту, здійснювалася в рамках спеціальної Підкомісії із запобігання дискримінації і захисту меншин Комісії з прав людини ООН [14].

Пошуку ефективних форм забезпечення прав меншин ООН стала приділяти особливу увагу в кінці 1980х – на початку 1990х років. У 1992 році була прийнята Декларація ООН про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин. Через рік робоча група з корінного населення Підкомісії із запобігання дискримінації і захисту меншин розробила проект Декларації з прав корінних народів.

Частота звернення до проблем меншин свідчила про зростання уваги світової спільноти до їх становища. В значній мірі це було викликано змінами, що відбувалися у Східній Європі. В той період авторитетні міжнародні інституції майже на кожному своєму форумі вважали за необхідне обговорити становище меншин і прийняти документ про захист їх прав. Як правило, ці документи не мають обов'язкової сили з точки зору міжнародного права, не підлягають ратифікації в парламентах, але зобов'язують держави політично, оскільки підписуються їх першими офіційними особами і, таким чином, чинять істотний вплив на різні сфери життя [14].

Регіональний розвиток захисту прав меншин носить локальний, більшою мірою європоцентричний характер. Зокрема, Рада Європи, створена у 1949 р., грає, головним чином, культурну і політичну роль в розробці концепції європейської спільноти. Серед безлічі прийнятих постанов і рекомендацій прямо стосуються захисту меншин Європейська Хартія про регіональні мови і мови меншин (1992 р.) і Європейська рамкова

конвенція про захист національних меншин (1994 р.).

Метою Європейської хартії регіональних мов або мов меншин є сприяння підтримці і розвитку традицій і культурної спадщини Європи за допомогою захисту історичних регіональних мов або мов меншин Європи, деякі з яких ризикують зникнути з плином часу. Потрібно зазначити, що Європейська хартія регіональних мов або мов меншин є першою міжнародною конвенцією спеціального характеру, спрямованою на захист одного з найсуттєвіших елементів самобутності національних меншин – їхньої мови. У Хартії не йдеться про національні меншини або їхній захист, там навіть не застосовується такий термін, захисту підлягають мови меншин, що безпосередньо стосується існування мовних меншин [16, с. 2-3].

У Рамковій конвенції про захист національних меншин зазначається, що захист національних меншин необхідний для стабільності, безпеки світу, що демократичне суспільство повинно поважати етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, що створення обстановки терпимості та діалогу необхідно для того, щоб культурне розмаїття було джерелом і фактором збагачення, а не розколу суспільства. Сторони зобов'язуються створювати необхідні умови для ефективної участі осіб, що належать до національних меншин, у культурному, суспільному та економічному житті, а також у веденні державних справ, особливо тих, які їх безпосередньо стосуються [6].

Повертаючись до інших механізмів захисту, запроваджених Радою Європи, варто згадати основний «конституційний документ публічного порядку» – Конвенцію про захист прав людини і основних свобод 1950 р. Цінність Європейської конвенції полягає не тільки в зафіксованих правах і свободах, а й у створенні механізму їх імплементації – Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який розглядає скарги на порушення Конвенції.

Хоча ЄСПЛ є добре розвиненим і реально функціонуючим органом захисту прав людини, довгий час залишалося відкритим питання про те, що він може зробити для забезпечення прав національних меншин. Національні меншини не згадуються в Європейській конвенції з прав людини, за винятком статті 14, в якій йдеться про те, що «користування правами і свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою ... належності до національних меншин» [18].

Оскільки жодні конкретні права меншин не визнані, може здатися, що їх не можна відстоювати

за допомогою ЄСПЛ, але ця точка зору є хибною. Уважне вивчення справ, розглянутих судом, особливо за останні роки, показує, що багато положень ЄКПЛ можуть бути використані меншинами для захисту своїх інтересів, в тому числі своєї мови, релігії або культури. Крім того, багато прав меншин, які засновані на загальних правах людини, можуть бути успішно заявлені і захищені [21].

Практика ЄСПЛ у сфері захисту прав національних меншин вказує на відсутність яких-небудь значущих прецедентів, пов'язаних із забезпеченням права національних меншин на фізичне існування. Що ж стосується їх права на захист від загрози національно-культурному існуванню, то певна практика в цій сфері діяльності суду все ж є. Основна складність тут полягає в тому, щоб розмежувати практику ЄСПЛ, що стосується захисту права на самобутність, і судові прецеденти, пов'язані з національно-культурним аспектом права на існування [21]. Основним критерієм розмежування повинна бути правова природа відповідних зобов'язань держав: у першому випадку мають місце їхні позитивні зобов'язання щодо створення умов для збереження національно-культурної самобутності меншин, в контексті ж права на існування маються на увазі негативні зобов'язання держави утримуватися від дій, спрямованих на знищення самобутності меншин [18]. В умовах такого розмежування у судовій практиці ЄСПЛ знаходимо ряд прецедентів, які можуть бути тісно пов'язані з національно-культурним аспектом права національних меншин на існування.

Одна з таких справ – *Gorzelik and Others v. Poland*, у рішенні по якій Суд зазначив, що «польська влада, обґрунтовуючи відмову в реєстрації асоціації заявників під назвою «Союз людей сілезької національності», спиралась на те, що із запропонованої назви і конкретних положень союзного меморандуму асоціації, які характеризують сілезців як «національну меншину», випливає, що істинними намірами заявників був «обхід» положень виборчого закону країни».

Суд підкреслив, що в його обов'язки не входить висловлення власної думки щодо обґрунтованості заяви про приналежність сілезців до «національних меншин». Інтерпретація формулювання «національна меншина» представляється Суду найбільш складною навіть в контексті міжнародно-правових актів, в тому числі Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. Таким чином, групи, які не були визнані національними меншинами відповідно до двосторонніх угод про співпрацю між країнами,

можуть отримати тільки «непряме» визнання їх як національної меншини через процедуру реєстрації асоціацій [19].

Іншою відомою справою, пов'язаною зі збереженням ідентичності національних меншин, розглянутою у Суді, є справа *Beard v. The United Kingdom*, у рішенні по якій «Суд вважає, що володіння заявниками будинком-фургоном є невід'ємною частиною їх етнічної самобутності як ромів, що відбиває давню традицію даної меншини, яка впливає із мандрівного способу життя. Це так навіть в тому випадку, якщо внаслідок розвитку і здійснення відповідних заходів державної політики, чимало ромів не ведуть більше виключно кочовий спосіб життя і все частіше зупиняються на одному місці для того, щоб сприяти, наприклад, освіті своїх дітей. Заходи, що стосуються розміщення будинку-фургона заявників, мають, таким чином, більш широкий вплив на права, ніж вплив на право на повагу житла. Вони також зачіпають їх здатність підтримувати її самобутність як представниці ромської національності, а також вести її особисте і сімейне життя відповідно до даної традиції» [20].

Висновок. Захист прав національних меншин набув системного міжнародного характеру ще в

рамках Ліги Націй. Разом з тим, існували певні недоліки, зумовлені, зокрема, нерівноправним положенням і статусом держав всередині Ліги («великі держави-переможці» та інші держави). Однак, система охорони прав меншин того часу, якщо не в практичному, то в теоретичному плані носила досить прогресивний характер і багато в чому залишається неперевершеною. При розробці Статуту ООН проблему захисту прав меншин було переглянуто, і наразі вона вважається одним з найважливіших чинників забезпечення миру і міжнародної стабільності і до теперішнього часу є ключовою частиною загальної проблеми захисту прав людини.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє дійти двоякого висновку. З одного боку, контрольний механізм Європейської конвенції з прав людини може бути використаний для правового захисту національних меншин і збереження їх самобутності, але, з іншого боку, його не можна вважати повноцінним інструментом, зважаючи на відсутність в тексті конвенції норм, прямо спрямованих на захист національних меншин, що не може не впливати на ефективність застосування національними меншинами механізму Європейського суду.

Література:

1. Capotorti F. Study of the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities / F. Capotorti Human Rights Study Series, 1978. – № 5. – pp. 5-95.
2. Catherine Barnes and Manon Olsthoorn. The Framework Convention for the Protection of National Minorities: A Guide for Non-Governmental Organizations, Minority Rights Group International, UK, 1999.
3. Deschênes J. Proposals Concerning a Definition of the Term Minority // UN Doc E/CN.4/Sub.2/1985/31, 1985.
4. ECHR. *Beard v. the United Kingdom* (Application no. 24882/94) ECHR (18 January 2001) [Електронне джерело] – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59155> – Дата доступу 06.02.2017.
5. Etame B. K. The Protection of Minorities: Problems of Application of Article 27 of the International Covenant on Civil and Political Rights and the Identification of Minorities: Master Thesis // Lund University Faculty of Law, 2002 [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1554616&fileId=1563386>.
6. Gilbert G. The Burgeoning Minority Rights Jurisprudence of the European Court of Human Rights II Human Rights Quarterly // The Johns Hopkins University Press, 2002. – Vol. 24. - № 3. - p. 736-780.
7. Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation // UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). – 2010. – 48 p.
8. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основні галузі: Підручник / За ред. В.Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2004. – 816 с.
9. Виген Кочарян. Значение практики Европейского суда по правам человека в контексте защиты прав национальных меньшинств / Виген Кочарян // Вестник Ереванского университета. Правоведение, 141.3, 2013.

10. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Міжнародний документ від 18.12.1992 року [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_318.
11. Дехканов С.А. Международно-правовые критерии меньшинств // Вестник РУДН, серия Юридические науки, 2010. – №3 – с.122-131.
12. Катько Н.С. Международная защита прав национальных меньшинств: исторический аспект // Белорусский журнал международного права и международных отношений, 2002. – № 2. – с. 9-12.
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронне джерело] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004 – Дата доступу 06.02.2017.
14. Кутилова Л.А. Проблема защиты прав меньшинств в XVI-XIX веках (исторический аспект) // Вестник Томского государственного педагогического университета, 1999. – Выпуск 1 (10). – с. 49-51.
15. Невара Л.М. Історія укладання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин // Часопис Академії адвокатури України, 2013. – №19. – с. 1-4.
16. Пунжин С.М. Проблема защиты прав национальных меньшинств в международном праве // Государство и право, 1992. – № 8.– с. 125-129.
17. Рішення ЄСПЛ. Gorzelik and others v. Poland, (44158/98) [2004] ECHR 72 (17 February 2004) [Електронне джерело] – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61637> – Дата доступу 06.02.2017.
18. Соколовский С.В. Права меньшинств: антропологические, социологические и международно-правовые аспекты. // Московский Общественный Научный Фонд. Центр по изучению и предупреждению конфликтов Института этнологии и антропологии РАН, 1997.
19. Устав ООН. – Международный документ от 24.10.1945 [Електронне джерело] – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> – Дата доступу 02.02.2017.
20. Яцишин Н.Г. Становлення та розвиток міжнародного захисту прав національних меншин. – Форум права, 2013. –№4. – с. 479-488.